

Уредништво
Проф. др РАСТКО ВАСИЋ
Проф. др МИРКО ОБРАДОВИЋ
Проф. др НЕМАЊА ВУЈЧИЋ
Проф. др СНЕЖАНА ФЕРЈАНЧИЋ, секретар Уредништва
Проф. др КСЕНИЈА МАРИЦКИ ГАЂАНСКИ, главни уредник

Лого
РИМСКА БОГИЊА ДИЈАНА

Аутор
Дамјан Васић
графички дизајнер

Штампање Зборника омогућило је
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ДРУШТВО ЗА АНТИЧКЕ СТУДИЈЕ СРБИЈЕ

**АНТИКА И САВРЕМЕНИ СВЕТ:
ЕПИСТЕМОЛОШКИ ЗНАЧАЈ
ДРЕВНИХ ЗНАЊА АНТИЧКИХ АУТОРА
И У ПОЗНИЈОЈ ТРАДИЦИЈИ**

13. међународни научни скуп

Зборник радова

Београд 2021

ЖЕЉКА ШАЈИН
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет

ГОРДАН МАРИЧИЋ
Универзитет у Београду
Филозофски факултет

ПОЛОЖАЈ И СТАТУС ДЕКУРИОНА У ВРЕМЕ ПОЗНОГ ЦАРСТВА

Апстракт: У овом раду настојимо да осветлимо друштвени положај и правни статус декуриона у време Позног царства на основу првих десет одредаба Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса (*De decurionibus*¹), чији превод објављујемо по први пут на српском језику. Сви декрети проглашени су за време владавине цара Константина Великог и имали су за циљ да вежу декурионе за муниципије, као и да драстично повећају њихове финансијске обавезе према локалној заједници. Наметнуте дужности и обавезе изазваће снажна настојања декуриона да побегну и од статуса, и од места живљења. Бекства декуриона за крајњу последицу имала су дезорганизацију и економско назадовање градова, али и урушавање унутрашње стабилности државе.

Кључне речи: Теодосијев кодекс, Константин Велики, декуриони, Позно царство, сенатори, градске елите, декрети, царска администрација

Историја римског декурионата саставни је део римске провинцијске и локалне историје.² Декуриони (*decuriones*), познати и као куријали (*curiales*),

¹ За превод одредаба првог поглавља Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса (*De decurionibus*) с латинског на српски језик аутори су користили издање: Th. Mommsen, P. M. Meyer, J. Sirmond, *Theodosiani libri XVI: cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, Berlin, 1954.

² О декурионима вид. I. Karlowa, R. R. 576–616; 894–903. О статусу градова и њиховом уређењу уопште вид. F. F. Abbott, A. C. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton University Press, 1926; M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford 1926, 369; W. T. Arnold,

били су чланови градских курија или локалних сената (*ordo decurionum* или *curia*) у време царства.³ Судаћи према закону из 326. године н. е.⁴ становништво у римским градовима делило се на декурионе (*potior dignitas*) и плебс (*plebei*). Амијан Марцелин говори чак о три категорије становништва: *honorati, urbium primates et plebei*.⁵ Законска одредба из 409. г. н. е. помиње пак следеће групе: *possessores, curiales et plebei*.⁶ Положај декуриона у време принципата био је почасног карактера⁷, и значио је истакнуто место у друштву и престиж, те су припадници локалне градске елите улагали велики напор како би га стекли.⁸ Економска, финансијска и монетарна криза која је почела да потреса римску државу у последњим годинама владавине династије Антонина имала је последице на друштвеном плану, па самим тим и на декурионе.⁹ Метод принуде је, чини се, био једини одговор који је царска власт могла да понуди растућој економској кризи, друштвеним и политичким проблемима.¹⁰ Огромна и скупоцена машинерија била је, такође, неопходна како би се мере принуде примениле. Обавезе и дужности декуриона с временом су се енорно повећавале јер су цареви, услед финансијске кризе и смањених прихода, издатке фиска постепено пребацивали на локалне заједнице, тј. на муниципална већа.¹¹ Друштвене околности Позног царства почивале су, у највећој мери, на структурама које су настале у време владавине Антонина и трајале све

The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great, London 1879, 244; J. M. Carrié, *Developments in provincial and local administration*, у: *Cambridge Ancient History XII*, Cambridge 2008, 269–312; A. Chastagnol, *L'évolution politique, sociale et économique du monde romain de Dioclétien à Julien. La mise en place du régime du Bas-Empire (284–363)*, Paris 1982.

³ AE 2002, 1293 = AE 2004, 1331.

⁴ *Cod. Theod.* XIII, 5, 5.

⁵ *Amm. Marc.* 14, 7, 1. Према Салвијану, декурион је у свом граду био тиранин јер је веровао да му, као декуриону, припадају не само почести него и власт. Вид. *Sal. De gub. Dei* 5, 18.

⁶ *Cod. Theod.* IX, 31, 1.

⁷ Међу многим почастима вреди издвојити привилегију декуриона да буду изузети од законских казни које су подразумевале физичко кажњавање. У време Позног царства чак се и ова привилегија почела односити искључиво на прваке муниципија. Вид. *Cod. Theod.* X, 32, 4; X, 32, 33; X, 32, 57.

⁸ О статусу угледних појединаца и породица у градским срединама на подручју источних провинција вид. *Amm. Marc.* 18, 10, 1; 25, 9, 3; *Procop.*, *Hist.* 1, 7, 32; 1, 26, 8; 2, 21, 27; *Theodoret, Ep. Sirm.* 33, 47.

⁹ G. Alföldy, *The Social history of Rome*, New York 1985, 186–187.

¹⁰ *Ibid.* 187.

¹¹ L. A. Curchin, *The end of local magistrates in the Roman Empire*, *Gerión* 32, 2014, 271–287.

до Диоклецијанове владавине.¹² Главна тенденција била је да се муниципални буџети, одржавање система за водовод и канализацију, изградња и поправка јавних грађевина, путева, јавних купатила као и целокупан фискални систем ставе у надлежност локалних власти. У складу са величином поседа и имовинским стањем декуриона одређене су и њихове обавезе да суфинансирају локалне буџете.¹³ Управо је ова обавеза представљала највећи терет за декурионе који ће од времена владавине Константина Великог путем целог скупа закона постати трајно везани за место живљења и имати незаобилазне финансијске издатке. Примаран извор за истраживање овог процеса је, свакако, Дванаеста књига Теодосијевог кодекса посвећена декурионима. Она садржи више од деведесет одредаба што је чини и најобимнијом од свих књига овог правног корпуса.¹⁴ Управо обимност података које у њој проналазимо пружа могућност посредног увида у промењене друштвенополитичке околности Позног царства, али и нови положај и правни статус декуриона. Наша пажња биће усмерена на првих десет одредаба Дванаесте књиге које су проглашене за време владавине цара Константина Великог.

¹² Alföldy, *op. cit.* 186–187.

¹³ Cf. W. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreich*, Amsterdam 1967, 16, 17, 20. Према царском декрету из 342. г. н. е., упућеном Руфину, комесу Оријента, одређује се да је 25 југера земљишта било довољно да неко буде уведен у декурионат. Вид. *Cod. Theod.* XII, 1,33: *Quoniam sublimitas tua suggessit multos declinantes obsequia machinari, ut privilegia rei privatae nostrae colonatus iure sectantes curialium nominationes declinent, sancimus, ut, quicumque ultra xxv iugera privato dominio possidens amplioem ex re privata nostra iugerationis modum cultura et sollicitudine propria gubernaverit, omni privilegiorum vel originis vel cuiuslibet excusationis alterius frustratione submota curiali consortio vindicetur. Illo etiam curiae similiter deputando, qui minus quidem quam xxv iugerorum proprietatem habeat, ex rebus vero nostris vel parvum vel minorem iugerationis modum studio cultionis exercet. Ita ut omni fraude submota si qui venditione simulata praescriptas lege minuat facultates, omne, quod simulata venditione ad alium transtulit, fisci nostri viribus vindicetur. Quam poenam illi etiam sustinebunt, qui captiosa supplicatione delata speciale rescriptum in fraudem sanctionis extorserint.* Из садржаја саме одредбе, осим важећег цензуса за декурионе, видимо да су земљопоседници продавали трећим лицима вишкове земљишта, врло вероватно фиктивно, а да су затим закупили државну земљу коју су обрађивали као колони у намери да статусом колона избегну статус декуриона и увођење у локално веће. Закон јасно наређује да се такве трансакције пониште, а прекршиоци казне, тако што ће се продати део земљишта конфисковати за фиск, а да се сви земљопоседници који су били укључени у такве активности, тј. они који су имали и више и мање од 25 југера земљишта, упишу међу декурионе у локалном већу.

¹⁴ W. J. Harris, I. Wood (yp.), *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, Bristol 2010, 97–119, 120–142.

Прва одредба дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упућена је Евагрију, префекту преторија, и проглашена је на Мартовске иде у време трећег конзулата цара Константина Великог и Лицинија (15. марта 313/315. г. н. е.). На основу њеног садржаја видимо да су декуриони настојали да избегну дужности и обавезе тражећи од судија изузеће од службе правдајући се тешким економским приликама које су их снашле.

Текст закона гласи:

IMP CONSTANTINVS A AD EVAGRIVM PF P

Nemo iudex civilium munerum vacationem cuiquam praestare curiali conetur, vel aliquem suo arbitrio de curia liberet. Nam si quis fuerit eius modi infortunio depravatus, ut debeat sublevari, de eius nomine ad nostram scientiam referri oportet, ut certo temporis spatio civilium munerum ei vacatio porrigatur.

PP. ID. MART. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.¹⁵

ЦАР КОНСТАНТИН АВГУСТ ЕВАГРИЈУ ПРЕФЕКТУ ПРЕТОРИЈА

Ниједан судија не сме покушати да одобри изузеће од грађанских дужности било којем декуриону нији ја сме ошћустиији из грагској већа својом пресудом. Уколико неко осиромаша њаквом врстиом несреће да му је неојходна помоћ, њејово име мора да буде прослеђено Нашој Мудросији (царевима) њако да му може бији одобрено изузеће од грађанских дужности на ојраничено време.

ПРОГЛАШЕНО НА МАРТОВСКЕ ИДЕ У ГОДИНИ ТРЕЋЕГ КОНЗУЛАТА КОНСТАНИНА АВГУСТА И ТРЕЋЕГ КОНЗУЛАТА ЛИЦИНИЈА.

Римљани су дужности које су обављали декуриони означавали терминима, *munus* или у множини *munera*, а понекад *superindictio* или *superindictum*, *functio* или пак *munia*.¹⁶ Сви наведени термини могу да буду преведени као литургије (*λειτοουργία* или *λητοουργία*), иако је грчки еквивалент имао много шире значење.¹⁷ Суштински, реч је о обавезама или терету које су декуриони подносили јер су њихова лична финансијска средства морала бити стављена на располагање заједници. Ова законска одредба

¹⁵ *Cod. Theod.* XII 1, 1.

¹⁶ *Cod. Theod.* X, 17,1. Cf. *Ibid.* VIII, 11, 11.

¹⁷ Са праксом литургија Римљани су се упознали међу грчким заједницама у источним провинцијама. Затим су је почели примењивати у свим деловима царства. Вид. J. K. Davies, *Wealth and the Power of Wealth in Classical Athens*, New York 1981, 88-132; S. Johnstone, *Disputes and Democracy: The Consequences of Litigation in Ancient Athens*, Austin 1999.

сведочи да су декуриони и у претходном периоду, тј. пре доласка Константина Великог и Лицинија на власт, настојали да преко локалних судија издејствују ослобођење од наметнутих дужности правдајући се стварним или лажним породичним осиромашењем. Због масовности ове праксе указала се потреба за царском уредбом која је прописивала да такви случајеви морају бити разматрани искључиво пред царевима како би се спречиле злоупотребе.¹⁸ Видимо да је и у случајевима када је осиромашење било стварно и велико декурионима додељивано само привремено, али не и трајно ослобођење. Префект преторија Евагрије је, без сумње, био задужен да посредује између локалних курија и царске канцеларије, при чему је тешко рећи како и којим каналима се размена информација обављала, писменим или усменим путем.

Друга одредба закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упућена је Криспину, и проглашена је на октобарске календе у време четвртог конзулата цара Константина Великог и Лицинија (1. октобра 315. г. н. е.). Криспинова званична титула није наведена у тексту закона тако да није јасно коју позицију је он заузимао унутар царске канцеларије или пак у провинцијама.

Текст закона гласи:

IDEM A. AD CRISPINVM

Quoniam dubitasti, utrum ex numero dierum an ex nominatione kalendarum computari duum mensum spatia debeant, forma publici iuris observanda est, quae manifeste declarat, quid pro dierum diversitate praeceperit comprehendere.

DAT. KAL. OCTOB. CONSTANTINO A. III ET LICINIO III CONSS.¹⁹

¹⁸ Такви случајеви су се, и после проглашења овог закона, претресали у локалним заједницама, али не више у судовима већ у муниципалним већима и доносиле су се одлуке о ослобађању декуриона од дужности (*immunitas*). О томе сведочи законска одредба Константина Великог и Констанција проглашена 25. октобра 329. г. н. е. у Хераклеји. Вид. *Cod. Theod.* XII 1, 17: *Idem a. ad Lucretium Paternum. Vacuatis rescriptis, per quae munerum civilium nonnullis est vacatio praestita, omnes civilibus necessitatibus adgregentur, ita ut nec consensu civium vel curiae praestita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conveniantur.* Закон наређује да се поништавају одлуке о ослобађању декуриона од обавезних муниципалних дужности које су донесене уз сагласност њихових суграђана или у градском већу. Закон, такође, наређује да сви, без изузетка, морају да узму учешће у вршењу обавезних муниципалних дужности. Овде је, свакако, реч о првим видљивим знацима отуђења локалне власти од централне, чак и за време владавине цара Константина Великог.

¹⁹ *Cod. Theod.* XII, 1. 2.

ОД ИСТОГ АВГУСТА КРИСПИНУ

Пошито си у недоумици да ли период од два месеца треба рачунати према броју дана или од календи, мора се пошитовати ошито правило јавног права, које јасно одређује, да оно што (закон) буде наложило треба да се тумачи различитим методама израчунавања дана.

ПРОГЛАШЕНО НА ОКТОБАРСКЕ КАЛЕНДЕ У ГОДИНИ ЧЕТВРТОГ КОНЗУЛАТА КОНСТАНТИНА АВГУСТА И ЧЕТВРТОГ КОНЗУЛАТА ЛИЦИНИЈА.

Законска одредба проглашена је исте године кад и претходна, те постоји могућност да се поменути период од два месеца и начин његовог рачунања односе на *temporis spatio* (ограничен временски период) из претходне одредбе за изузеће од обавеза који су декуриони могли да добију од царева у случају осиромашења. Осим тога, закон потврђује и начело да се у различитим деловима царства примењују различити облици рачунања времена, тј. дана у месецу. Уколико ова одредба ипак није имала конкретне везе са ослобађањем од дужности осиромашених декуриона, остаје недоумица око њене праве намене. Како се налази на самом почетку поглавља о декурионима, постоји могућност и да је била у вези са самим процедурама унутар градских курија.

Трећу одредбу закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упутио је Константин Велики Мехилију Хиларијану, управнику Луканије и Брутија, три дана пре фебруарских календи у години конзулата Сабина и Руфина (30. јануара 316. г. н. е.).

Текст закона гласи:

IDEM A. MENCHILIO HILARIANO CORRECTORI LVCANIAE ET BRITTIORVM.

Universos decuriones volumus a tabellionum officiis temperare. Nemo autem ad decurionatum vocatus excusare se poterit eo, quod fuerit tabellio, cum et huiusmodi homines, si sint idonei, vocari ad decurionatum oporteat. Lex enim, quae decuriones a tabellionum officiis voluit submovere, ad decurionatum tabelliones vocari non prohibet.

DAT. III KAL. FEB. SABINO ET RVFINO CONSS.²⁰

ОД ИСТОГ АВГУСТА МЕХИЛИЈУ ХИЛАРИЈАНУ, КОРЕКТОРУ ЛУКАНИЈЕ И БРУТИЈА

Наша је воља да се сви декуриони уздрже од вршења дужности ношара. Штавише, ниједан човек, ако га треба позвати за декуриона, неће моћи да се ослободи ње дужности јер је био ношар. То важи чак и за

²⁰ *Ibid.* XII, 1, 3.

мушкарце који су финансијски имућни, дакле и они морају бити позвани у декурионе. Јер закон (i.e. изјубљен) који је хтео да се декуриони уклоне са дужности нотарара не забрањује нотарима да буду позвани у декурионаџи.

ПРОГЛАШЕНО ТРИ ДАНА ПРЕ ФЕБРУАРСКИХ КАЛЕНДИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА САБИНА И РУФИНА.

Име Мехилија Хиларијана проналазимо и у одредби Девете књиге Теодосијевог кодекса која је посвећена Корнелијевом закону о фалсификовању (*Ad legem Corneliam de falsis*) и у којој је опет било речи о декурионима.²¹ Титула *corrector* показује да су његове надлежности превасходно биле управног и судског карактера.²² У доба Позног царства нотари (*tabelliones*²³) су били одговорни за састављање приватних докумената попут тестамената или различитих уговора о купопродаји. Потребе за нотарима непрестано су расле, тако да се и њихов број временом повећавао. Ускоро су не само градови већ и села имала нотаре.²⁴ Правно образовање нотара било је скромно, а њихов задатак сводио се на записивање текста користећи стандардне правне форме и жаргон. Настојања будућих декуриона да обављају дужности нотара, тј. да се правдају чињеницом да су били нотари, опет су у вези са њиховим настојањима да избегну статус декуриона. Тај статус није био наследног карактера, тј. законски санкционисан, те су потомци декуриона, вероватно, пре саме инскрипције у декурионе ступали у нотарску службу верујући да нотари не могу

²¹ *Ibid.* IX, 19,1: *Imp. Constantinus A. Mechilio Hilariano correctori Lucaniae et Brittiorum. Si quis decurio testamentum vel codicillos aut aliquam deficientis scripserit voluntatem, vel conscribendis publicis privatisque instrumentis praebuerit officium, si falsi quaestio moveatur, decurionatus honore seposito, quaestioni, si ita poposcerit causa, subdatur. Sed non statim desinit esse decurio, qui in huius modi facto fuerit deprehensus. Quantum enim ad municipales pertinet necessitates, decurio permanet; quantum ad rem gestam et veritatem reserandam, uti decurionatus honore non poterit.* Као што видимо из текста закона, уколико је декурион који је записивао тестамент или кодициларну клаузулу уз тестамент, јавна или приватна документа, био оптужен за фалсификовање, подвргнут је испитивању уз мучење, што је значило да је био лишен својих декурионских почести. Међутим, и даље је, чак и ако је био осуђен за поменута кривична дела, задржавао статус декуриона. То значи да је морао да на себе преузима све обавезе и дужности, тј. да сопственим новцем суфинансира трошкове градског буџета.

²² Од почетка 4. в. н.е. све италијанске регије, и Сицилија, имале су управнике са титулом *correctores*. Према спису *Notitia Dignitatum*, носиоци ове титуле имали су сенаторски ранг – *viri clarissimi* (cf. *RE* 1645–1655).

²³ *Dig.* 48, 19, 9. Cf. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Oxford 1964, 512–515.

²⁴ Jones, *Later Roman Empire*, 516.

бити позвани у декурионат. Трећа законска одредба, с једне стране, забрањује онима који би по пореклу и статусу имовине требало да буду позвани у декурионат да се уздрже од дужности нотара, а с друге одређује да и сами нотари, уколико имају адекватну финансијску основу, буду позвани у декурионе.

Четврту законску одредбу Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упутио је Константин Велики Октавијану, комесу Хиспанија, четрнаест дана пре фебруарских календи, у години конзулата Галикана и Баса (19. јануара 317. г. н. е.).

Текст закона гласи:

IDEM A. AD OCTAVIANVM COMITEM HISPANIARVM

Hi, qui honoris indebiti arripere insignia voluerunt, cum in consilium primates municipesque coguntur, adsistunt sedentibus his, quibus emeritis omnis honor iure meritoque debetur. Ideoque sublimitas tua nullum omnino faciet praesidatus praerogativa laetari, nisi qui cunctos in patria gradus egressus per ordinem venerit, ita ut illi etiam, qui praesidatum ante tempus reportarunt, post expletos honores civicos honestamentis praestitis potiantur.
PROPOSITA XIII KAL. FEB. GALLICANO ET BASSO CONSS.²⁵

ОД ИСТОГ АВГУСТА ОКТАВИЈАНУ, КОМЕСУ ХИСПАНИЈА

Они који су се усудили да присвоје знакове незаслужених почасџи сџајаће када се ѓлавари и ѓрађани окуѓљају у веђу, а ови који су служили седеђе у канцеларији јер им законски и с ѓуним ѓравом ѓриѓада свака ѓочасѓ. Према ѓоме, Ваша Узвишеносѓ одезбедиће да нико не ужива ѓривилеѓију ѓредседавајућеѓ веђа, осим особе која је ѓрошла сваки сѓеѓеник ранѓа у свом мунициѓиѓју и сѓекла највиши ранѓ ѓо ѓроѓисаном редоследу. Тако ће особе које су сѓекле сѓаѓѓус ѓредседавајућеѓ и ѓре ѓредвиђеноѓ времена добѓѓи ове исѓакнуѓѓ ѓрађанске ѓочасѓи ѓек након шѓѓо исѓуне часне дужносѓи својих мунициѓиѓја.

ПРОГЛАШЕНО ЧЕТРНАЕСТ ДАНА ПРЕ ФЕБРУАРСКИХ КАЛЕНДИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА ГАЛИКАНА И БАСА.

Четврта одредба закона, упуђена комесу Хиспаније Октавијану, има-ла је за циљ да уреди нарушене обичаје и целокупан поредак који је важио у локалним градским веђима. Очигледно је да су у претходном периоду бројни појединци, или пак групе, кршили уобичајен редослед унапређења те су за себе узимали почасѓи и пре него што би их заслужили.²⁶ Једна од

²⁵ Cod. Theod. XII, 1,4.

²⁶ Cf. T. Kotula, *Les principales d'Afrique: étude sur l'élite municipale Nord-Africaine au Bas-Empire romain*, Breslau 1982, 37; F. M. Ausbüttel, *Die Curialen und Stadt-magistrate Ravennas im späten 5. Und 6. Jh.*, *ZPE* 67, 1987, 207–214. *Principales viri*

тих почаста била је и пракса да седе у локалном већу приликом окупљања декуриона, или да буду изабрани за председавајућег већа пре него што су обавили све дужности.²⁷ Стање у локалним већима Хиспаније морало је бити алармантно јер је била неопходна царска уредба како би се отклониле неправилности.²⁸ Питање је колико је овај закон био примењен на терену имајући у виду да је комесу Хиспаније поверен задатак да „обезбеди” да се уобичајена пракса поштује, а све неправилности отклоне без помињања адекватних казни или санкција за починиоце. Уколико је комес већ имао све потребне надлежности које су му омогућавале кажњавање декуриона у локалним срединама, ова и сличне законске одредбе представљају у исто време и интерну комуникацију између цара и његове царске администрације. Сва одговорност почивала је на комесу чији је посао био да „обезбеди” ред или је у супротном он био тај који је сносио последице.

Пету одредбу закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упутио је Лициније Битињанима дванаест дана пре августовских календи – уколико је наведени датум тачан – у години конзулата Галикана и Баса (21. јула 317. г. н. е.).

Текст закона гласи:

IDEM A. AD BITHYNOS.

Eos qui in palatio militarunt et eos quibus provinciae commissae sunt quique merito amplissimarum administrationum honorem perfectissimatus vel

су забележени и за време принципата, али су тек од средине 4. века добили посебан правни статус и постали једна врста „извршног већа” локалне курије. (Вид. Jones, *Later Roman Empire*, 731; W. Liebeschuetz, *Antioch. City and imperial administration in the later Roman Empire*, Oxford 1972, 172). У неким градовима били су познати и као *primates*, *primores*, *prōtoi*, *prōtopolitai* или у Египту као *propoliteuomenoi*. Њихов број је варирао тако да их је у Александрији било пет, у Антиохији дванаест, а у многим другим градовима шест (о томе више вид. *Cod. Theod.* XII,1,190; Libanius, *Or.* 2, 33; 49, 8; Cf. P. Petit, *Libanius et la vie municipale à Antioche au IVe siècle apr. J.-C.*, Paris 1955, 323. 5). Главна дужност првака муниципија била је да надгледају сакупљање пореза, врше инспекцију муниципалних буџета и уводе нове декурионе у локално веће (вид. *Cod. Theod.* XIII, 15, 5; X, 25, 1; XII, 1, 117, 173; *Cod. Iust.* I, 4, 26; *Cod. Theod.* XII, 1, 79).

²⁷ Бројне одредбе Теодосијевог кодекса праве јасну разлику између првака муниципија (*principales*) и декуриона (*decuriones*). Вид. *Cod. Theod.* VII, 13, 7. (375. г. н. е.); XII, 1, 85 (381. г. н. е.), 117, 128 (392. год. н.е.).

²⁸ О локалним приликама у градовима Хиспаније током Позног царства вид. J. F. Rodríguez Neila, *Las legaciones de las ciudades y su regulación en los estatutos municipales de Hispania*, *Gerión* 28/1, 2010, 223–274; M. Kulikowski, *Late Roman Spain and its cities. Ancient society and history*, Baltimore and London 2004.

egregiatus adepti sunt, nec non et illos, qui decuriones vel principales constituti cuncta suae patriae munera impleverunt, frui oportet dignitate indulta. Si vero decurio suffragio comparato perfectissimatus vel ducenae vel centenae vel egregiatus meruerit dignitatem declinare suam curiam cupiens, codicillis amissis suae conditioni reddatur, ut omnium honorum et munerum civilium discussione perfunctus iuxta legem municipalem aliquam praerogativam obtineat. Eum quoque, qui originis gratia vel incolatus vel ex possidendi condicione vocatur ad curiam, perfectissimatus suffragio impetrati dignitas non defendit, qua remota tradi eum curiae oportebit.
DAT. XII KAL. AVG. GALLICANO ET BASSO CONSS.²⁹

ОД ИСТОГ АВГУСТА БИТИЊАНИМА

Они који су служили као војници у царској њалаији, они који су уирављали њпровинцијама и они који су заслужено стијекли чин њерфектијисима или ејреџија служећи у царским канцеларијама, а њакође и они који су били декуриони или њихови надлежни и обавили све обавезне јавне службе у својим муницијијима уживаће стијтус који им је додељен. Али, ако је декурион стијекао рані њерфектијисима, дуценарија, центенарија или ејреџија уз њомоћ њаијронаија, како би њобејао од обавеза у власнијијом муницијијалном већу, он ће њредатији царска њисма о именовану и вратијиће се свом стијтусу. Након њијо се оконча истијаја о свих њејовим њочастіјима и обавезним муницијијалним дужностіјима, он може да стијекне неке њеројаијиве у складу са муницијијалним законима. Њеја, њакође, који је збој свој њорекла, местја њредивалиијиа или земљишне својине њозван у муницијијално веће, рані њерфектијисима стијечен кроз њаијронаиј не ојравдава, тије ће, након њејовој њонишијења бити њредатији свом муницијијалном већу.

ПРОГЛАШЕНО ДВАНАЕСТ ДАНА ПРЕ АВГУСТОВСКИХ КАЛЕНДИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА ГАЛИКАНА И БАСА.

Пета одредба закона није била, у складу са уобичајеном праксом, упућена званичнику царске администрације, већ становницима провинције Битиније. Разлог за такву одлуку вероватно лежи у чињеници да је место намесника било упражњено.³⁰ Осим тога, Лициније је боравио на подручју Никономије у периоду између 317. и 320. г. н. е., што потврђују бројни примерци бронзаног новца (са легендом *IMP LICINIVS AVG*) пронађени на том локалитету.³¹ Проблем који ова одредба закона настоји да реши јесу

²⁹ *Cod. Theod.* XII 1, 5.

³⁰ Cf. A. Omissi, *Emperors and Usurpers in the Later Roman Empire, Civil War, Panegyric and the Construction of Legitimacy*, Oxford 2018, 289–389.

³¹ *RIC VII* no. 24 (*Nicomedia*).

декуриони који су, у намери да побегну од обавезне муниципалне службе, захваљујући патронату, за кога се јасно наглашава да је стечен куповином (*suffragio comparato*), успели да се домогну највиших положаја унутар царске канцеларије. Неки од њих су стекли највиши статус, добили титуле перфектисима, дуценарија и центенарија, а да претходно нису обавили ни завршили све службе у матичним градовима. Закон јасно прописује да стечене позиције унутар царске канцеларије могу да задрже они који су до њих дошли редовним и легалним путем, док ће сви декуриони, за које се током истраге докаже да су патронатом успели да побегну од својих муниципалних дужности, бити лишени почаст и статуса, царски укази о именовању биће поништени, а они враћени у своје градове и ранијем статусу декуриона. До које мере су поменуте злоупотребе биле присутне у друштву говори сâм почетак законске одредбе према којем су неки декуриони успели да заузму позиције попут управника провинција, а да претходно нису обавили своје муниципалне дужности. Завршетак пете одредбе закона одређује да се особе које поседују имања, чак иако су привремени становници градова или уопште не живе на том подручју али поседују имања (*incolae*), упишу међу декурионе и преузму адекватне обавезе.

Шесту одредбу Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса упутио је Константин Велики (у години свог петог конзулата и конзулата цезара Лицинија) Патроклу (чија званична титула није наведена) на јулске календе, а објављена је у Аквилеји³² (1. јула 318/319. г. н. е.).

Текст закона гласи:

IDEM A. PATROCLO

Nulla praeditos dignitate ad sordida descendere conubia servularum etsi videtur indignum, minime tamen legibus prohibetur; sed neque conubium cum personis potest esse servilibus et ex huiusmodi contubernio servi na-

³² У периоду између првог и другог грађанског рата (316–317; 323–324. г. н. е.) између Константина Великог и Лицинија дешавали су се и спорадични сукоби. Шеста одредба Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса, многобројни новци исковани у ковници у Аквилеји, као и бројни миљокази подигнути на путу од Медиоланума до Аквилеје (315–324. г. н. е.) сведоче о присуству цара Константина Великог на овом подручју још од почетка 319. г. н. е. Аквилеја и северна Италија су, очигледно, имале важну улогу као логистички центар у сукобу Константина Великог са Лицинијем. Вид. RIC VII no. 28. (*Aquileia*). Cf. P. Bruun, *Studies in Constantinian Chronology (Numismatic notes and monographs)* 146, New York 1961, 57; R. Bratož, Constantino tra l'Italia nordorientale e l'Illirico (313–326), *Antichità Altoadriatiche* 78, 2014, 95–128; A. Stella, Constantine the Great and Aquileia: A new hoard evidence, *Journal of Ancient History and Archaeology* 7, 2020, 453–460.

scuntur. Praecipimus itaque, ne decuriones in gremia potentissimarum domorum libidine ducente confugiant. Si enim decurio clam actoribus atque procuratoribus nescientibus alienae fuerit servae coniunctus, et mulierem in metallum trudi per sententiam iudicis iubemus et ipsum decurionem in insulam deportari, bonis eius mobilibus et urbanis mancipiis confiscandis, praediis vero et rusticis mancipiis civitati, cuius curialis fuerat, mancipandis, si patria potestate fuerit liberatus nullosque habeat liberos vel parentes vel etiam propinquos, qui secundum legum ordinem ad eius successionem vocantur. Quod si actores vel procuratores loci, in quo flagitium admissum est, fuerint conscii vel compertum facinus prodere noluerint, metallo eos convenit implicari. Si vero dominus hoc fieri permisit vel postea cognitum celavit, si quidem in agro id factum est, fundus cum mancipiis et pecoribus ceterisque rebus, quae cultui rustico sustententur, fisci viribus vindicetur; si vero in civitate id factum est, dimidiam bonorum omnium partem praecipimus confiscari, poenam augentes, quoniam intra domesticos parietes scelus admissum est, quod noluit mox cognitum publicare. Igitur si legis latae die repperietur quisquam patrimonium suum alienasse atque in dominum servulae contulisse, ordini liceat diligenter inquirere, ut ita rei publicae civitatis quod de facultatibus supra dicti fuerit deminutum, in pecunia sarciatur. DAT. KAL. IVL. AQUILEIAE CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS.³³

ОД ИСТОГ АВГУСТА ПАТРОКЛУ

Према се чини недостојним за мушкарце, чак иако немају високи чин, да се ујустіе у њусне бракове са робњама, ијак, ова њракса није забрањена законом; али законити брак не може њостојати са особама робовској сјајуса и из брака с робњом рађају се робови. Ми ошуда зайоведамо да декуриони не буду вођени својом жудњом да њронађу ушочиштіе у зајрљају најмоћнијих њородица. Јер ако декурион буде у њајностіи венчан с било којом робњом која њријада друјом мушкарцу и ако наділедници и њрокурајтори не буду овоја свесни, Ми наређујемо да ња жена буде њослаја у рудник на основу судске њресуде, а да сам декурион буде дејоріован на остірво, њејова њокрејна имовина и њејови њрадски робови конфисковани; имања и сеоски робови диће њредајти муницијију у којем је дио декурион уколико је ослобођен очинске властіи и нема деце, родитіеље или длиске сроднике који моју њотіраживајти њејову имовину њо редоследу наслеђивања. Уколико су наділедници и њрокурајтори месја у коме се овај срамни чин дојодго знали за њеја и били невољни да разојкрију злочин, они ће дијти бачени у руднике. Али ако је њосіодар робње дојустіио да њакав њрекришај буде њочињен или ја је касније сакрио када је о њему сазнао, и ако је заисја њо ди-

³³ Cod. Theod. XII,1, 6.

ло поочињено на њејовом имању, имање ће заједно с робовима, сивоком и свим дружим сиварима које се користе при обрађивању земљишта бити конфисковано за фиск. Али ако се овај чин догодио у граду, Ми наређујемо да половина од целој власништва буде конфискована. Казну повећавамо зато што је злочин почињен унутар зидова куће и власник није био вољан да га разоткрије чим је сазнао. Ошуда, ако на дан пролашења овој закона било који мушкарац буде ухваћен у преношењу свој власништва на јосиодара робинје којом се оженио у тајности, муниципалном већу биће наређено да сироведе темељну испрају, иако да уколико је било који део од финансијских средстава муниципалне власти која се састоје од имовине под контролом јоре наведене особе, умањен, иакав губишак ће се надокнадити новцем.

ПРОГЛАШЕНО НА ЈУЛСКЕ КАЛЕНДЕ У АКВИЛЕЈИ У ГОДИНИ ПЕТОГ КОНЗУЛАТА ЦАРА КОНСТАНТИНА И КОНЗУЛАТА ЦЕЗАРА ЛИЦИНИЈА.

Шеста одредба Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса сведочи о префињенијем начину за бекство од декурионских обавеза. Декуриони су, у намери да побегну од свог статуса, који је био уско везан за њихов земљишни посед или имовину, ступали под заштиту и патронат моћних и угледних породица тако што су се женили робинјама у њиховом власништву. Како и сама одредба наглашава, бракови са робинјама нису били забрањени законом, али деца из таквих бракова нису имала статус римских грађана већ робова.³⁴ Стваран циљ оваквих погодби био је да се искористе све правне могућности како би се имовина декуриона преписала на „супругу”, тј. на њеног власника. Учесталост ове појаве на подручју северне Италије потврђују како строге казне за прекршиоце и надзорне органе, тако и чињеница да се иста законска одредба налазила и у Јустинијановом кодексу.³⁵ Законодавац

³⁴ Римско право препознавало је само две врсте брака: *Ex jure civili*, тј. *matrimonium iustum* (Gaius I, 76; *Dig. I, 5, 24*) и *ex jure gentium*, тј. *matrimonium iniustum (non legitimum)* који је био склопљен између особа које нису имале *ius conubii*. У другом случају, деца су преузимала статус мајке која никада није имала статус супруге, тј. *ихор*. Када је реч о браку римских грађана са особама нижег статуса, попут робова и ослобођеника, он није био законски санкционисан, већ је посматран не само као преступ (*stuprum*), већ и као неприродна заједница, јер се у њој не остварују основна начела римског брака (*individua vitae consuetudo, consortium omnis vitae, divini atque humani iuris communicatio*). Отуда такав брак није био легалан, тј. „супруга и деца” из таквог брака задржавали су и даље робовски статус и нису могли полагати право на имовину римског грађанина.

³⁵ *Cod. Iust. V, 5, 3: Imperator Constantinus..Cum ancillis non potest esse conubium: nam ex huiusmodi contubernio servi nascuntur. Ideoque praecipimus, ne decuriones in gremia potentissimarum domorum libidine servarum ducente confugiant. Si enim decurio*

је, у намери да заплаши све потенцијалне учеснике и прекршиоце, одредио строге казне за декурионе који су били протерани на острво – није наведено које – уз конфискацију покретне имовине и градских робова. Ако би декурион поседовао имање са сеоским робовима – а био без наследника – имање би припало муниципију. Робиња, као и надлежни надзорници и прокуратори, уколико им је кривица доказана, били би послати у руднике, док је власник робиње био кажњен конфискацијом имовине за фиск. Истрагу је спроводило муниципално веће, а целокупна штета за локални буџет, која је настала таквим нелегалним преношењем власништва, морала је да буде надокнађена у новцу.

Седма одредба закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса објављена је десет дана пре мартовских календи у години шестог конзулата Константина Великог и конзулата Констанција Цезара (21. фебруара 320/329). Сличну формулацију *Idem a. ad edictu* проналазимо и у шестом поглављу Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса (*De susceptoribus, praepositis et arcariis*) посвећеној пореским обвезницима, управницима и благајницима. Законску одредбу прогласио је Константин Велики 7. априла 321. г. н. е.³⁶ И у овом случају, примеренији облик наслова царског декрета био би „Император Константин Август: едикт” или „Од истог Августа: едикт”, јер је била реч о новом царском декрету, а не о допуни или појашњењу едикта који је раније донет.³⁷

clam actoribus atque procuratoribus nescientibus alienae fuerit servae coniunctus, et mulierem in metallum trudi per sententiam iudicis iubemus et ipsum decurionem in insulam deportari, omnibus bonis eius civitati, cuius curialis fuerat, mancipandis, si patria potestate fuerit liberatus nullosque habeat liberos vel parentes vel etiam propinquos, qui secundum legum ordinem ad eius successionem vocantur. Quod si actores vel procuratores loci, in quo flagitium admissum est, fuerunt conscii vel compertum facinus promere noluerunt, metallo eos convenit implicari. Si vero dominus hoc fieri permisit vel postea cognitum celavit, si quidem in agro id factum est, fundus cum mancipiis et pecoribus ceterisque rebus. Quae cultui rustico sustinentur, fisci viribus vindicetur: si vero in civitate id factum est, dimidiam bonorum omnium partem praecipimus confiscari poenam augentes, quoniam intra domesticos parietes scelus admissum est, quod noluit mox cognitum publicare.

³⁶ *Cod. Theod.* XII, 6, 1 : *Idem a. ad edictum. Si quem susceptorem evertisse constiterit rationem et ad solvendum non esse idoneum, creator eius hac necessitate teneatur, ut, quidquid ille dilapidavit, ipse de propriis rebus instauret compellaturque damnum omne sarcire, quod non esset illatum, si in idoneis nominandis competens adhibitum esset examen.*

³⁷ Сличну формулацију проналазимо и у царском декрету Једанаесте књиге Теодосијевог кодекса под насловом : *Idem a. ad edictum Calchedoniensium et Macedoniensium*. Вид. *Cod. Theod.* XI, 16,3.

Текст закона гласи:

IDEM A. AD EDICTUM

Filios decurionum, qui decem et octo annorum aetate vegetantur, per provinciam Karthaginem muneribus civicis adgregari praecipimus. Neque enim opperendum est, ut solvantur familia et sacris explicentur, cum voluntates patrum praeiudicare non debeant utilitatibus civitatum.

PROPOSITA X KAL. MART. CONSTANTINO A. VI ET CONSTANTIO C. CONSS.³⁸

ОД ИСТОГ АВГУСТА О ЕДИКТУ

Наређујемо да синови декуриона који су сѝекли љунолетѝсѝво буду кроз целу љровинцију Карѝаѝину расѝоређени на обавезну муниципалну службу. Јер Ми не можемо да чекамо да они оду из својих љородица и буду ослобођени свейѝих веза очинске власѝи, будуђи да жеље њихових очева не моју да буду исѝред инѝереса заједнице.

ПРОГЛАШЕНО ДЕСЕТ ДАНА ПРЕ МАРТОВСКИХ КАЛЕНДИ У ГОДИНИ ШЕСТОГ КОНЗУЛАТА ЦАРА КОНСТАНТИНА И КОНЗУЛАТА КОНСТАНЦИЈА ЦЕЗАРА.

Из свих досадашњих одредаба закона видљиво је да су облици бекства декуриона од обавезних муниципалних дужности били различити, без сумње масовни, и да су неминовно, и поред свих настојања државе да реши овај проблем, довели до депопулације локалних већа. Управо седма одредба закона Дванаесте књиге то најбоље сведочи. Држава наређује да младићи из декурионских породица или оних породица који по свом земљишном статусу спадају у ту групу, буду, чим стекну пунолетство, уведени у декурионски сталеж, без обзира на то какви су били планови и очекивања њихових родитеља. Да је било речи о озбиљном тренду говори нам податак по којем Картагина већ 339. г. н. е нема довољан број декуриона у локалном већу.³⁹ Либаније пише да је 380. г. н. е. у Антиохији, ње-

³⁸ *Ibid.* XII 1, 7.

³⁹ *Ibid.* XII 1, 27: *Rarum Karthaginis splendidissimae senatum et exiguos admodum curiales residere conquestus es, dum universi indebitae dignitatis infulas foeda familiaris rei vexatione mercantur. Igitur istiusmodi viri demptis honoribus imaginariis, cuiusmodi illi erunt quos fuerant consecuti, civicis muneribus subiugentur. quod quidem per omnem africanam sollertissime servari oportet.* На основу самог декрета видимо да се депопулација локалног већа Картагине десила због масовне куповине статуса и почаста (*indebitae dignitatis; honoribus imaginariis*) кроз патронат, а захваљујући породичном богатству. Закон наређује да се на територији целе провинције Африке – јер је слична ситуација сигурно била забележена и у другим локал-

говом родном граду, било свега шездесет декуриона у локалном већу, док их је раније било шест стотина.⁴⁰ За то време у градовима Кападокије број декуриона био је у толиком опадању да су једном приликом пописали четворогодишњег дечака, јер је био наследник имовине.⁴¹ Разлоге за оволики степен депопулације треба тражити и у спољним приликама тог времена, у ратовима и инвазијама варвара који су само поспешивали унутрашње тензије и бекства декуриона.

Осма одредба Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса проглашена је на априлске иде у Константинопољу, у години конзулата Севера и Руфина (13. априла 323. г. н. е.), а упутио ју је Константин Велики Флоренцију⁴² (чија титула није наведена).

Текст закона гласи:

IDEM A. AD FLORENTIVM.

Decuriones ad magistratum vel exactionem annonarum ante tres menses vel amplius nominari debent, ut, si querimonia eorum iusta videatur, sine impedimento in absolvendi locum alius subrogetur.

DAT. ID. APRIL. CONSTANTINOPOLI SEVERO ET RVFINO CONSS.⁴³

ОД ИСТОГ АВГУСТА ФЛОРЕНЦИЈУ

Декуриони морају да буду номиновани у мајисѿраѿуру или у канцеларију сакуѿљача ѿореза у најѿури ѿри месеца или дуже, ѿако да, уколико се ѿокаже да су ѿихове жалбе оѿравдане, друѿа особа може да буде замена за ону која је ослобођена дужносѿи.

ПРОГЛАШЕНО НА АПРИЛСКЕ ИДЕ У КОНСТАНТИНОПОЉУ У ВРЕМЕ КОНЗУЛАТА СЕВЕРА И РУФИНА.

Уз све обавезе и терет који су падали на леђа декуриона, управо је сакупљање пореза било оно што им је најтеже падало. Декуриони и ѿихова имовина били су гаранција римској држави (фиску) да ће порези бити наплаћени, што значи да су веома често морали да сопственим средств-

ним срединама – такви статуси и стечени положаји пониште, а да се декуриони врате својим обавезним муниципалним дужностима. О алармантном стању у локалном већу Картагине царева је известио Келсин (*Celsinus*), проконзул Африке, након чега је уследио и поменути царски декрет. Cf. *CIL VIII 12272; Cod. Theod. X. 10, 4.*

⁴⁰ *Or. 48 .4. Cf. Cod. Theod. XII 1, 186.*

⁴¹ *Basil. Ep. 84, 2. Cf. Alföldy, op.cit. 202.*

⁴² *Cod. Theod. XI, 30, 12.*

⁴³ *Ibid. XII, 1, 8.*

ма надокнађују штету.⁴⁴ Управо зато закон, иако јасно одређује обавезу сакупљања пореза у природи од три месеца или дуже, допушта могућност замене уколико би се показало да су жалбе декуриона на изузеће од ове дужности биле оправдане.

Девета одредба закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса проглашена је седам дана пре јулских ида у Картагини у години трећег конзулата цара Константина Великог и Криспа (9. јула 324. г. н. е.), а била је упућена Хиларијану, проконзулу Африке.

Текст закона гласи:

IDEM A. AD HILARIANVM PROCONSVLEM AFRICAE.

Si quis decurio vel propriae rei causa vel rei publicae cogatur nostrum adire comitatum, is non ante discedat quam insinuato iudici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. Quod si pro sua audacia parvi aliquis hanc fecerit iussionem, deportationis exitum sortiatur.

PROPOSITA VII ID. IVL. KARTHAGINE CRISPO III ET CONSTANTINO III CONSS.⁴⁵

ОД ИСТОГ АВГУСТА ХИЛАРИЈАНУ, ПРОКОНЗУЛУ АФРИКЕ

Ако било који декурион буде морао да се обрати Нашем Суду било у своје име или у име заједнице, он не сме да је напусти пре него што о томе обавести судију и добије доушћење за њу. Уколико неко из своје дрскости презре ово наређење, за казну ће бити дејортован.

ПРОГЛАШЕНО СЕДАМ ДАНА ПРЕ ЈУЛСКИХ КАЛЕНДИ У КАРТАГИНИ У ГОДИНИ ТРЕЋЕГ КОНЗУЛАТА КРИСПА И ТРЕЋЕГ КОНЗУЛАТА КОНСТАНТИНА.

Девета одредба закона јасно сведочи до које мере су права и слобода декуриона били ограничени. Декурион је могао привремено да напусти своју заједницу, град једино уз допуштење управника провинције, чак и када је у питању била званична посета царском двору у своје име или у име локалног већа. Казна за нарушавање ове законске одредбе била је депортација. Уколико би се задржао на путу дуже од пет година, његова целокупна имовина била је конфискована, и било му је забрањено стално боравиште на сопственим имањима ван града.⁴⁶ Допуштење управника било је, такође,

⁴⁴ Cf. A. Bowman, A. Cameron, P. Garnsey (ур.), *The Cambridge Ancient History XII: The Crisis of Empire, AD 193–337*, Cambridge 2008, 280–313.

⁴⁵ *Cod. Theod.* XII, 1, 9.

⁴⁶ Alföldy, *op. cit.* 201.

неопходно, уколико би се одлучио да прода своја имања.⁴⁷ Некада почасни грађани своје заједнице, декуриони су, када је реч о личној слободи, у доба Позног царства постали у значајној мери изједначени са оном категоријом становништва коју је закон називао *plebei*.

Десету одредбу закона Дванаесте књиге Теодосијевог кодекса прогласио је пет дана пре јулских ида у Антиохији Константин Велики у години конзулата Паулина и Јулијана (11. јула 325. г. н. е.) и била је упућена Максиму, викару Оријента.

Текст закона гласи:

IDEM A. AD MAXIMUM.

Quoniam diversis praestitimus, ut legionibus vel cohortibus deputentur vel militiae restituantur, quisquis huiusmodi beneficium proferat, requiratur, utrum ex genere decurionum sit vel ante nominatus ad curiam, ut, si quid tale probetur, curiae suae et civitati reddatur. Quam formam circa omnes, qui iam dudum probati in militaribus officiis agunt vel restituti militiae sacramento muniuntur vel postea per suffragia probabuntur, observari conveniet.

PROPOSITA V ID IVL. ANTIOCHIAE PAVLINO ET IVLIANO CONSS.⁴⁸

ОД ИСТОГ АВГУСТА МАКСИМУ

Будући да смо различитим особама дали привилегију да буду додељени легијама или кохортијама или да буду враћени у царску службу, ако би неко преграло да пред судом пружи такву посебну дозволу царске наклоности, мора се сировести испитати да ли је он из породице декуриона или да ли је претходно био номинован за градско веће. Ако би се тако нешто доказало, он ће бити враћен свом већу и заједници. Ово оштрије правило мора се поштовати у односу на све мушкарце којима је то претходно одобрено и који обављају дужности у царској служби, који су враћени и заштићени заклетвом царске службе или који ће у будуће добити одобрење преко патријарха.

ПРОГЛАШЕНО ПЕТ ДАНА ПРЕ ЈУЛСКИХ ИДА У АНТИОХИЈИ У ГОДИНИ КОНЗУЛАТА ПАУЛИНА И ЈУЛИЈАНА.

Десета одредба закона показује да је једино сигурно прибежиште за декурионе од њихових муниципалних дужности била римска војска. Осим десете одредбе, сличну наредбу да се декуриони који су откривени у војним јединицама врате у матичне градове проналазимо и у царској уредби Кон-

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Cod. Theod.* XII, 1, 10.

станција и Констанса из 346. г. н. е., која је била упућена префекту преторија Анатолију.⁴⁹ Пракса бежања декуриона у римске војне јединице остала је актуална све до краја владавине потомака Константина Великог. Иако се у десетој одредби закона захтева да се истраже сви појединци који су били додељени легијама и кохортама, као и да се у случају откривања њиховог декурионског статуса они обавезно врате матичним градовима, главни нагласак у тексту ипак је на оним декурионима који су обављали дужности у царској служби. Потребне римске војске су, очигледно, биле највећи приоритет за државу и биле су важније од потреба римског фискалног система.

ЗАКЉУЧАК

Дванаеста књига Теодосијевог кодекса, посвећена декурионима, садржи преко деведест законских уредби што је чини најобимнијом књигом овог правног корпуса. На основу увида у само првих десет одредаба већ назиремо обресе свих промена на друштвеном и економском плану у време Позног царства, тј. чињеницу да су декуриони, као и локална градска већа, постали основа комплексног фискалног система. Декуриони су били одго-

⁴⁹ Cf. *Ibid.* XII, 1, 38: *Quoniam nonnulli curiis derelictis domesticorum seu protectorum se consortio copularunt, scholari etiam quidam nomen dederunt militiae aut palatinis sunt officiis adgregati, cunctos iubemus omni frustratione submota ad curias revocari. Ne tamen diuturnitatis ratio videatur esse neglecta, quicumque sub armis militiae minus comitatense subierunt, si necdum quinque stipendia compleverunt nec pro publica defensione proeliis adfuerunt, reddantur. Qui vero palatini nominis praeferunt dignitatem, si curialem trahunt originem, infra tot annos militiae nudati praesidiis oppidaneis restituantur obsequiis. De qua re magistros equitum ac peditum et virum clarissimum comitem domesticorum, nec non etiam sacrarum largitionum comitem et magistrum officiorum et castrensem, sub quibus cuncti esse noscuntur, credidimus commonendos, ut tua insistente prudentia et scribente de nominibus singulorum unusquisque propriae conditioni reddatur.* Законска одредба налаже да се одбегли декуриони који су уточиште пронашли у војним јединицама у склопу царске палате врате у матична, локална већа. Такође декуриони, који су приступили војним јединицама у провинцијама и нису били у служби дужој од пет година или нису учествовали у биткама, морали су да се врате свом статусу. У супротном, могли су да остану у војним јединицама и нису морали назад у своје градове да обављају декурионску службу. У свим другим случајевима, уколико су заузимали позиције унутар царске палате или царских канцеларија, морали су да буду разрешени дужности и враћени ранијем статусу декуриона. Истрагу о свим запосленима у царској палати требало је да спроведу највиши званичници царске канцеларије (*comes sacrarum largitionum, comes officiorum et castrensem*), а префект преторија је требао да састави списак свих људи за које би се доказало да су декуриони и да се постара да се они врате у матичне градове.

ворни за снабдевање житом, за јавни ред и мир, за одржавање и изградњу јавних грађевина, као што су били дужни и да финансирају јавне игре и фестивале. Од њих се очекивало да воде целокупне финансије својих градова и носе финансијску одговорност за све дугове. Оно што је, ипак, било највеће оптерећење јесте обавеза да сакупљају све врсте пореза у својим заједницама. Претиле су им оштре казне у случају неизвршења обавеза и лично су били одговорни за прикупљену суму новца. Управо због овог последњег суграђани су их често доживљавали као тиране. Царска политика која је од декуриона направила сакупљаче пореза играла је велику улогу у настанку анимозитета у римском друштву Позног царства. У економским условима Позног царства није увек било могуће испунити ову обавезу: и декуриони су постали жртва државе. Зато не треба да нас чуди њихово упорно настојање да побегну од свог статуса, положаја и места живљења, било да су ступали у царску или нотарску службу, покушавали да добију статус колона, женили се робинјама или спас тражили у редовима римских кохорти и легија. Римска држава Позног царства могла је једино да кроз методе принуде натера декурионе, али и занатлије, трговце и пољопривреднике, да испоруче неопходне порезе и заврше обавезну службу. Оваква пракса имала је и своју законску основу те је у овом периоду приметна прилично енергична легислативна активност која се огледала у кодификацији бројних закона, указа и наредби. Држава је метод принуде усавршавала јачајући праксу наслеђивања професија и статуса, али и кроз увођење комплексног система прихода који је укључивао старе и нове порезе. Иако је римска држава у време Константина Великог још увек била довољно јака да ствари држи под контролом, одсуство слободе, чак и слободе кретања, као и тежак порески терет значили су угњетавање бројних друштвених група које су на државу све више гледале као на непријатеља. Римска држава, с друге стране, више није задовољавала ни интересе крупних земљопоседника. Деспотски карактер монархије Позног царства био је још очигледнији у односу на раније периоде, тако да је отуђење од државе захватило све слојеве. Римска држава у својим последњим данима била је суочена са две опасности: нападима варварских племена и анимозитетом сопствених грађана који су је доживљавали као непријатеља и угњетача. Цареви, државна и провинцијска администрација, као и римски официри, ту битку на два фронта нису могли да добију.

ЛИТЕРАТУРА:

- F. F. Abbott, A. C. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton 1926.
- G. Alföldy, *The Social history of Rome*, New York, 1985.
- W. T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great*, London 1879.
- F. M. Ausbüttel, Die Curialen und Stadtmagistrate Ravennas im späten 5. Und 6. Jh., *ZPE* 67, 1987, 207–214.
- A. Bowman, A. Cameron, P. Garnsey (yp.), *The Cambridge Ancient History XII: The Crisis of Empire, AD 193–337*, Cambridge 2008.
- R. Bratož, Constantino tra l'Italia nordorientale e l'Illirico (313–326), *Antichità Altoadriatiche* 78, 2014, 95–128.
- P. Bruun, *Studies in Constantinian Chronology (Numismatic notes and monographs 146)*, New York 1961.
- J. M. Carrié, Developments in provincial and local administration, y: *Cambridge Ancient History XII*, Cambridge 2008, 269–312.
- L. A. Curchin, The end of local magistrates in the Roman Empire, *Gerión*, 32, 2014, 271–287.
- A. Chastagnol, *L'évolution politique, sociale et économique du monde romain de Dioclétien à Julien. La mise en place du régime du Bas-Empire (284–363)*, Paris 1982.
- J. K. Davies, *Wealth and the Power of Wealth in Classical Athens*, New York 1981.
- W. J. Harris, I. Wood (yp.), *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, Bristol 2010.
- S. Johnstone, *Disputes and Democracy: the Consequences of Litigation in Ancient Athens*, Austin 1999.
- A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic, and Administrative Survey*, Oxford 1964.
- T. Kotula, *Les principales d'Afrique: étude sur l'élite municipale Nord-Africaine au Bas-Empire romain*, Breslau 1982.
- M. Kulikowski, *Late Roman Spain and its cities. Ancient society and history*, Baltimore and London 2004.
- W. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreich*, Amsterdam 1967.
- W. Liebeschuetz, *Antioch. City and imperial administration in the later Roman Empire*, Oxford 1972.
- Th. Mommsen, P. M. Meyer, J. Sirmond, *Theodosiani libri XVI: cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, Berlin 1954.
- A. Omissi, *Emperors and Usurpers in the Later Roman Empire: Civil War, Panegyric and the Construction of Legitimacy*, Oxford 2018.

- P. Petit, *Libanius et la vie municipale à Antioche au IVe siècle apr. J.-C.*, Paris 1955.
- J. F. Rodríguez Neila, Las legaciones de las ciudades y su regulación en los estatutos municipales de Hispania, *Gerión* 28/1, 2010, 223–274.
- M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford 1926.
- A. Stella, Constantine the Great and Aquileia: A new hoard evidence, *Journal of Ancient History and Archaeology* 7, 2020, 453–460.

ŽELJKA ŠAJIN

University of Banja Luka

Faculty of Philosophy

GORDAN MARIČIĆ

University of Belgrade

Faculty of Philosophy

THE DECURIONS' POSITION AND STATUS IN THE LATE ROMAN EMPIRE

Summary

The twelfth book of the Theodosian Code, dedicated to the decurions, contains over ninety legal decrees. It was undoubtedly the most extensive book of this legal corpus. Based on the insight into the first ten provisions, we can point out the outlines of all changes that took place on the social and economic level during the Late Empire. The major change was a new position and status of the decurions, as well as the local city councils, for they became the very basis of a complex fiscal regime. The decurions were responsible for the supply of grain, public order and peace, the maintenance and construction of public buildings in the city, as well as for financing public games and festivals. They were expected to manage the entire finances of their cities and to bear full financial responsibility for all fiscal debts. However, the biggest burden was the obligation to collect all kinds of taxes in their communities. The decurions were threatened with severe penalties in case of non-fulfillment of obligations and were personally responsible for the amount of money collected. It was precisely because of the latter that their fellow citizens often perceived them as tyrants. The imperial policy that turned decurions into tax collectors played a major role in the emergence of animosity in Roman society of the Late Empire. In the economic conditions of this time, it was not always possible to fulfill the obligations, which is why the decurions became

victims of the state. We should not be surprised, therefore, by their persistent effort to escape from their status, position and place of residence, whether they entered the imperial or notary service, married slave women or sought salvation in the ranks of Roman cohorts and legions. The Roman state of the Late Empire could only find methods of force in order to oblige the decurions, but also craftsmen, merchants and farmers, to deliver the requisite taxes and services. This practice also had its legal basis, and in this period a rather energetic legislative activity was noticeable, which was reflected in the codification of numerous laws and decrees. The state constantly perfected the method of compulsion by enforcing the practice of inheriting occupations but also through the introduction of a complex revenue system that included old and new taxes. Although the Roman state during the reign of Constantine the Great was still strong and powerful enough to keep things under control, the absence of freedom, even freedom of movement, and the heavy tax burdens meant the oppression of numerous social groups who increasingly viewed the state as the enemy. The Roman state, on the other hand, no longer satisfied the interests of large landowners. The despotic character of the monarchy of the Late Empire was even more obvious in comparison with earlier periods, so that the alienation from the state covered all social groups. In its last moments, the Roman state faced two dangers: invasions of barbarian tribes and alienation of its citizens who perceived the state as their enemy and oppressor. The emperors, the state and provincial administration, as well as Roman officers, could not win this battle on two fronts.

ИЗДАВАЧ
Друштво за античке студије Србије

ЗА ИЗДАВАЧА
Проф. др Ксенија Марицки Гађански

УДК
Драгана Обрадовић

ЛЕКТУРА
Татјана Пивнички Дринић

ПРЕЛОМ, ГРАФИЧКО УРЕЂЕЊЕ И ДИЗАЈН КОРИЦА
Бранимир Трошић

ШТАМПА
„Скрипта интернационал“, Београд

ТИРАЖ
100

ISBN 978-86-89367-13-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930(497.11)“20“(082)

930.85“652“(082)

94(37+38)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Антика и савремени свет: епистемолошки значај древних знања античких аутора и у познијој традицији (13; 2021; Београд)

Антика и савремени свет : епистемолошки значај древних знања античких аутора и у познијој традицији : 13. међународни научни скуп : зборник радова / [[уредник] Ксенија Марицки Гађански]. - Београд : Друштво за античке студије Србије, 2021 (Београд : Скрипта интернационал). - 324 стр. : илустр. ; 25 см. - (Едиција Антика и савремени свет / [Друштво за античке студије Србије]. Научне публикације Друштва за античке студије Србије)

На спор. насл. стр.: Antiquity then and now : epistemological Significance of the Knowledge of Ancient Authors and in the Later Tradition. - Тираж 100. - Стр. 7: Реч унапред / Уредништво. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-89367-13-3

а) Историографија -- Античка цивилизација -- Србија -- 21в -- Зборници б) Античка цивилизација -- Зборници в) Античка цивилизација -- Културна историја -- Зборници

COBISS.SR-ID 55360521